

Een totaal beschaafde oorlog

De Tweede Anglo-Boerenoorlog in Zuid-Afrika als *'the last of the gentlemen's wars'* en een *'total war'*

Naam: Julia Foudraine
Studentnummer: 3478262
Adres: Prof. van Bemmelenlaan 13
3571 EK Utrecht
Email-adres: J.B.Foudraine@students.uu.nl
Opdracht: Bachelorscriptie – Goed en fout in de Boerenoorlog
Inleverdatum: 18-06-2012

Inhoudsopgave

Inleiding	2
I. Introductie	4
§1. Van Victoriaans Engeland naar een totale oorlog	4
§2. Carl von Clausewitz	6
§3. Guerrilla als oorlogsstrategie	7
II. <i>'The last of the gentlemen's wars'</i>	9
§1. Het werk van J.F.C. Fuller en Deneys Reitz	9
§2. Recente geschiedschrijvingen	12
III. De eerste oorlogsfase	14
§1. De Vredesconferentie van Den Haag	14
§2. De conventionele oorlog	16
§3. Proclamaties en reacties	18
IV. De totale oorlog van de Boeren	21
§1. De guerrillastrijd tegen de Engelsen	21
§2. De Boeren en de zwarte bevolking	24
V. De totale oorlog van de Engelsen	26
§1. Het verslaan van de Boeren	26
§2. De concentratiekampen	28
§3. Het opmaken van de balans	29
VI. Conclusie	31
Literatuurlijst	34

Inleiding

‘...this last of our great colonial wars was a gentlemanly one, for with few exceptions Britain and Boer fought cleanly.’¹

J.F.C. Fuller, 1937

Generaal-majoor John Frederick Charles Fuller, afkomstig uit Engeland, schreef in 1937 het boek *‘The Last of the Gentlemen’s Wars’* over zijn ervaringen als Engelse soldaat gedurende de Tweede Anglo-Boerenoorlog in Zuid-Afrika, die duurde van oktober 1899 tot mei 1902. De oorlog werd uitgevochten tussen de Engelsen en de Zuid-Afrikaanse Boeren waarbij de macht, het land en de onafhankelijkheid van de Boeren op het spel stond. In de inleiding van zijn boek houdt Fuller een vurig betoog over het beschaafde en humane karakter van de oorlog. Volgens hem was de Boerenoorlog de meest humane oorlog die de Engelsen ooit hadden gevoerd. De soldaten vochten op ridderlijke wijze met hun vijanden volgens bepaalde algemene regels en zagen de oorlog als een sport waarbij het motto ‘moge de beste winnen’ zeer op zijn plaats was. Dit beeld van de oorlog tussen de Engelsen en Boeren staat echter in schril contrast met de vele verhalen en beschrijvingen van getuigen over de concentratiekampen en de tactiek van verschroeide aarde die de Engelsen toepasten in een poging de oorlog te winnen. Afgezien van de ellende voor de soldaten op het slagveld zijn er ook veel doden gevallen onder de burgerbevolking van Zuid-Afrika. De Boerenoorlog wordt dan ook als een van de eerste totale oorlogen bestempeld.

De oorlog kreeg het karakter van een totale oorlog in de tweede helft van het conflict, van ongeveer september 1900 tot mei 1902. Toen de Boeren op het punt stonden de oorlog tegen de Engelsen te verliezen besloten ze over te gaan op de guerrillatactiek. Ze voerden korte verrassingsaanvallen uit op Engelse legereenheden en vernielden transport- en communicatiemiddelen. Verder deden ze, met behulp van invallen in de Kaapkolonie, een poging een opstand tegen de Engelse overheersing op gang te brengen in dat gebied. Als reactie hierop gingen de Engelsen over op de tactiek van de verschroeide aarde waarbij veel land en boerderijen van Boeren in vlammen opgingen. Dit was een poging om de Boeren tot overgave te dwingen. Om alle ontheemde Boerenvrouwen- en kinderen een onderdak te bieden werden er kampen opgezet waar ze konden verblijven gedurende de oorlog. De

¹ J.F.C. Fuller, *The Last of the Gentlemen’s Wars. A Subaltern’s Journal of the War in South Africa 1899-1902* (London 1937) 5.

omstandigheden in deze kampen waren echter vaak zo erbarmelijk dat veel vrouwen en kinderen om het leven kwamen.

De Boeren en Engelsen verschilden sterk van mening over het karakter van de oorlog en het karakter van de oorlogstactieken die werden gehanteerd door de vijand. Waar de Engelsen vonden dat ze beschaafd vochten, vonden de Boeren dit een vorm van respectloze oorlogsvoering. Andersom was dit precies hetzelfde. Daar kwam nog bij dat het oorlogsbeleid sterk af kon wijken van de gebeurtenissen in de praktijk. Ook in secundaire literatuur wordt vaak verwezen naar het tweeledige karakter van de oorlog. In dit onderzoek zal ik dan ook ingaan op de vraag waarom de Tweede Anglo-Boerenoorlog in Zuid-Afrika in veel geschiedschrijvingen beschreven wordt als zowel *'the last of the gentlemen's wars'* en een *'total war'*. Om deze hoofdvraag accuraat te kunnen beantwoorden zal er in deze scriptie worden gekeken naar een aantal aspecten die bepalend waren voor het karakter van de oorlog. Ten eerste wordt er gekeken naar de betekenis van de uitspraak *'the last of the gentlemen's wars'* en de term *'total war'*. Verder wordt er ingegaan op de Boerenoorlog als beschaafde oorlog en de manier waarop er een totale oorlog werd gevoerd aan de zijde van de Boeren en Engelsen. Er wordt gekeken naar het beleid en de perceptie over het karakter van de oorlog door, met name, de Engelse opperbevelhebbers Lord Roberts en Lord Kitchener en de Boerenleiders Louis Botha, Jan Christian Smuts, Christaan de Wet, Koos de la Rey en Marthinus Steyn. Verder wordt het verloop van de hele oorlog besproken om een duidelijk beeld te krijgen van het veranderende karakter van het conflict.

Deze twee zeer van elkaar verschillende karakters van de Boerenoorlog worden in de literatuur wel aangestipt, maar er is nergens een goede analyse te vinden van de frictie tussen de oorlog als een beschaafde oorlog en een totale oorlog. Historici geven aan dat de oorlog zeker niet alleen als een beschaafde oorlog gezien kan worden door de manier waarop de Engelsen hun tactiek van verschroeiende aarde uitvoerden en de vrouwen en kinderen naar kampen stuurden. Ook de Boeren hebben zich bepaald niet altijd beschaafd gedragen. Echter, er blijven dan nog veel vragen over die zeer relevant zijn. Wat verstonden de Engelsen onder de term *'gentlemen's war'*? Wat waren de kenmerken van een totale oorlog en in hoeverre waren deze van toepassing op de situatie in Zuid-Afrika? Hoe zagen de Boeren en Britten elkaars oorlogstactieken? Hoe kan een oorlog als zowel beschaafd als totaal gezien worden? Dit zijn allemaal vragen waar geen duidelijk antwoord op te vinden is in de beschikbare literatuur, maar die wel bij kunnen dragen aan een duidelijker beeld van het karakter, het beleid en de praktijken van de oorlog.

I. Introductie

§1. Van Victoriaans Engeland naar een totale oorlog

Van oudsher worden de Engelse soldaten al beschouwd als ridderlijk en beschaafd. Dit idee stamt al uit de tijd van de ridders en koningen in de Middeleeuwen, maar kwam terug aan het begin van de 19^e eeuw. Het ridderlijke Engeland rond 1800 was zichtbaar op twee verschillende manieren. Aan de ene kant openbaarde deze moderne vorm van beschaafdheid zich als een esthetisch fenomeen onder de heersende klasse. Het was de bedoeling dat de Engelse elite zich hield aan bepaalde wetten, regels, normen en waarden die in direct verband werden gebracht met beschaafdheid, geciviliseerdheid en welgemanierdheid. Aan de andere kant was deze levenswijze zichtbaar in de romantische beeldvorming van ridders. Het Middeleeuwse ridderschap was voor veel mensen een manier om het gewone leven te veredelen en verbeteren. Het idee van de heer, de *'gentleman'*, als moderne versie van de Middeleeuwse ridder deed zijn intrede in de Engelse samenleving. Het ging in essentie om een gedragscode die waarden voorschreef zoals eerlijkheid, vriendelijkheid en loyaliteit.²

Zowel in het Victoriaanse tijdperk, van 1837 tot 1901, als in het Edwardiaanse tijdperk, van 1901 tot 1914, was een goed moraal de standaard in de samenleving. Daar kwam bij dat aan het begin van de 19^e eeuw het imperialisme hoogtij vierde en het Britse Rijk sterk overtuigd was van haar *'white man's burden'*. De beschaafde en geciviliseerde westerlingen dienden de rest van de onbeschaafde wereld manieren en zeden bij te brengen.³ Hier kwam veel moedig en onbevreesd gedrag bij kijken. Dit hield in dat de Engelse man goed diende te zorgen voor zijn gezin en hen te allen tijde moest beschermen. Maar ook in een oorlog en op het slagveld was het de bedoeling dat de Engelse soldaat met respect omging met zijn vijand en een eerlijke strijd voerde.⁴ Oorlog werd gezien als een sport waarbij bepaalde regels gehanteerd en nageleefd dienden te worden.⁵

Gedurende de 19^e eeuw vond er echter een transitie plaats in de wijze van oorlogsvoering. De komst van de Eerste Wereldoorlog was een duidelijk voorbeeld van het eindresultaat van deze transitie. De bloederige en wrede karakter van de oorlog shockeerde het Engelse volk. De ridderlijkheid die de Engelsen zo hoog in het vaandel hadden bleek niet

² S. Goebel, *The Great War and Medieval Memory. War, remembrance and Medievalism in Britain and Germany 1914-1940* (New York 2007) 189.

³ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 190.

⁴ Ibidem 195.

⁵ Ibidem, 220.

langer de manier te zijn om de vijand te bevechten.⁶ De overgang van de ouderwetse, beschaafde oorlogen naar de wrede, totale oorlogen van de 20^e eeuw kent niettemin een langere geschiedenis dan hierboven geschetst. Sommige wetenschappers, maar ook oorlogsstrategen zoals Carl von Clausewitz, beschouwen de Napoleontische oorlogen als de eerste totale oorlogen. Een totale oorlog wordt vaak gedefinieerd als een oorlog waarbij een complete mobilisatie van de voorzieningen van een samenleving plaatsvindt om absolute vernietiging van de vijand te bewerkstelligen. De burgers van een land worden dan actief betrokken bij het conflict en de oorlog is niet langer slechts een militaire aangelegenheid.⁷ Maar in de loop van de tijd is er veel kritiek ontstaan op deze formulering. Geen enkele oorlog kan namelijk voldoen aan dit ideaal waarbij werkelijk alle middelen die aanwezig zijn in een samenleving gebruikt worden en kunnen worden. Volgens de Amerikaanse historicus David Bell moet de term totale oorlog dan ook gezien worden in een brede politieke en culturele context. Er is volgens Bell sprake van een stroming die op gang kwam in 1792 waarbij oorlogen een nieuwe intensiteit ontwikkelden en er sprake was van een politieke dynamiek waarbij deelnemende landen overgingen op een situatie van totale betrokkenheid en het verdwijnen van beperkingen. Oorlogen kregen een extreem karakter waardoor een conflict alleen nog maar kon eindigen in een totale overwinning of een totale nederlaag.⁸

In 1914 brak de Eerste Wereldoorlog uit en dat is, naast de Napoleontische oorlogen, het tweede goede voorbeeld van een totale oorlog. De droom dat het militaire vuur een corrupt continent kon schoonvegen dreef de acties en gedachten van staatslieden en soldaten. Beide kampen spraken over de totale mobilisatie van middelen in de samenleving en zagen het conflict als een totale oorlog. Dit was ook de eerste keer dat men de term ‘totale oorlog’ in de mond nam. De oproep van regeringsleiders tot de totale vernietiging van de vijand door middel van een oorlog werd gehoord door velen. De industriële revolutie zorgde ervoor dat de Eerste Wereldoorlog een nog vernietigender karakter zou hebben dan de oorlogen van Napoleon. Wapens waren nog destructiever en de economieën konden nog beter anticiperen op de behoeftes van het leger.⁹ Zodra de Eerste Wereldoorlog zich verder uitbreidde, ging het meer vergen van de mankrachten en bronnen van de deelnemende landen. Ieder van de gemobiliseerde elementen bestond al, maar de combinatie was nieuw en zorgde voor een dodelijk karakter. Ieder element versterkte de andere elementen zo dat het geheel veel

⁶ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 194.

⁷ D.A. Bell, *The First Total War. Napoleon's Europe and the Birth of Modern Warfare* (London 2007) 7.

⁸ Bell, *The First Total war*, 8.

⁹ *Ibidem* 313.

vernietigender was dan de som van de elementen.¹⁰ Om de toewijding aan de oorlog groot te houden in het thuisland en om de massale slachtingen te rechtvaardigen werd er door ieder land een enorme culturele campagne opgezet. Het volk werd bijna gedwongen om de oorlog te steunen en dissidenten werden niet geaccepteerd. Het was onmogelijk voor mensen om aan iets anders te denken dan aan een totale overwinning of een totale nederlaag.¹¹ De Britse schrijver H.G. Wells zei over de Eerste Wereldoorlog dat het een oorlog zou worden die alle oorlogen tot een einde zou brengen (*'The war to end all wars'*). Het zou de grootste oorlog aller tijden zijn en voorgoed vrede met zich meebrengen.¹²

§2. Carl von Clausewitz

De Pruisische generaal en militair strateeg Carl von Clausewitz wordt tot op de dag vandaag aangehaald om zijn tijdloze bevindingen op het gebied van oorlogsvoering. Zijn wereldberoemde boek *'Vom Kriege'* schreef hij aan het begin van de 19^e eeuw naar aanleiding van de Napoleontische oorlogen. Het boek van Clausewitz behandelt onder andere de relatie tussen politieke en militaire doelstellingen, de relatie tussen aanval en verdediging, guerrillaoorlogsvoering, maar ook het begrip *'total war'*. Clausewitz maakt hierbij een duidelijk onderscheid tussen een gelimiteerde en absolute, of totale, oorlog.¹³ Volgens hem zijn alle oorlogen in de geschiedenis van de mensheid een product geweest van betrokken samenlevingen en niet alleen van een leger. Zo was de Franse Revolutie een oorlog waarbij het volk actief betrokken raakte. Dertig miljoen Fransen zagen zichzelf als Franse staatsburger en stonden op om hun rechten te verdedigen. Het volk kreeg op deze manier zeggenschap in grote staatszaken.¹⁴

Volgens Clausewitz zijn er, terecht, twee partijen nodig om een gelimiteerde oorlog te voeren. Als de tegenstander erop voorbereid is om alles uit de kast te halen om je te verslaan, dan kun je niets anders doen dan zijn voorbeeld volgen omdat je anders de oorlog verliest. Een oorlog escaleert al snel in een totale oorlog. De oorlogsstrateeg moet dan ook te allen tijde het ideaal van een absolute oorlog voor ogen hebben omdat een oorlog altijd hierop over kan gaan. Verder kan een oorlog niet gevoerd worden op een gelimiteerde manier. De werking van competitie zal beide partijen altijd dwingen tot het gebruik van alle middelen om

¹⁰ J. Winter, G. Parker and M.R. Habeck (ed.), *The Great War and the Twentieth Century* (Yale 2000) 2.

¹¹ Winter e.a., *The Great War*, 3.

¹² Bell, *The First Total war*, 4.

¹³ M. Howard, *Clausewitz: A Very Short Introduction* (Oxford 2002) 49.

¹⁴ Howard, *Clausewitz*, 51.

de overwinning af te dwingen. Dit is het ideaal van oorlogsvoering. De realiteit is echter dat het uitoefenen van een totale oorlog onrealistisch en zeer gevaarlijk is. In werkelijkheid zijn er twee type oorlogen waarbij de militaire en politieke doelstellingen van een oorlog samenvallen. Ten eerste is er de oorlog waarbij beperkte doelen worden bereikt en ten tweede een oorlog om de vijand te ontwapenen. De complete vernietiging van de vijand is niet noodzakelijk, wenselijk of zelfs maar mogelijk.¹⁵

§3. Guerrilla als oorlogsstrategie

Een van de strategieën waar een land gebruik van kan maken gedurende een oorlog is guerrillaoorlogsvoering. In het tweede deel van de oorlog gingen de Boeren over op deze manier van oorlogsvoering toen al snel bleek dat ze op de conventionele manier niet konden winnen van de Engelsen. Guerrilla is een oorlogsstrategie die niet behoort tot de kenmerken van een totale oorlog, maar zo zal hij hier wel behandeld worden. Daar zijn een aantal redenen voor. Ten eerste hangt de ontwikkeling van de guerrillatactiek van de Boeren sterk samen met de totale oorlogsmethoden die de Engelsen hanteerden als reactie op de guerrilla van de Boeren. Ten tweede valt de guerrilla niet onder de beschaafde manier van oorlog voeren waarbij beide partijen op een veld elkaar te lijf gaan. Bij guerrilla trekken de soldaten het land, de velden en de bossen in om van daaruit kleine aanvallen te plegen op de vijand. Hierbij hoeft de burgerbevolking niet perse betrokken te raken, maar dat is wel mogelijk.

Het was een controversiële manier van oorlog voeren aan het begin van de 19^e eeuw, maar verder was er nog maar weinig over bekend in die tijd. De algemene opvatting over guerrilla was dat het een verspilling van militaire middelen was en dat het een bedreiging vormde voor zowel de sociale orde in het eigen land als het land van de vijand.

Clausewitz werpt tegen deze twee argumenten in dat de middelen die gebruikt worden bij guerrilla waarschijnlijk niet voor een ander doel te gebruiken zijn. Verder stelde hij dat de guerrilla gezien moest worden als onderdeel van de algemene afbrokkeling van conventionele grenzen. Het was een kenmerk van de verbreding en intensivering van het oorlogsproces dat al zichtbaar was gedurende de Napoleontische oorlogen.¹⁶ Guerrilla kon gebruikt worden op twee verschillende manieren. Ten eerste als een ondersteunende activiteit voor een beslissende strijd en ten tweede als een laatste redmiddel na een nederlaag. In beide gevallen

¹⁵ Howard, *Clausewitz*, 53.

¹⁶ *Ibidem* 59.

zou men niet moeten twijfelen om er gebruik van te maken, stelt de strateeg.¹⁷ Clausewitz noemt guerrilla een ‘*people’s war*’ en zag iets essentieels in deze manier van oorlog voeren. Het moest gezien worden als een explosie en versterking van het concept oorlog.¹⁸

¹⁷ Howard, *Clausewitz*, 60.

¹⁸ G. Fairbairn, *Revolutionary Guerrilla Warfare. The Countryside Version* (Middlesex 1974) 42.

II. *'The last of the gentlemen's wars'*

§1. Het werk van J.F.C. Fuller en Deneys Reitz

Er zijn zowel aan Boerenzijde als aan Britse zijde ooggetuigenverslagen die bevestigden dat de Engelsen en Boeren op bepaalde punten een beschaafde oorlog met elkaar voerden. Twee van deze verslagen zijn geschreven door de Engelse John Fuller en de Zuid-Afrikaanse Deneys Reitz. Generaal-majoor John Fuller schreef een boek over zijn periode in het Engelse leger ten tijde van de Boerenoorlog, getiteld *'The Last of the Gentlemen's Wars'*. In zijn inleiding gaat Fuller uitgebreid in op deze titelkeuze. Fuller was er namelijk sterk van overtuigd dat de laatste grote koloniale oorlog die Engeland voerde, een humane en beschaafde oorlog was. Op een paar uitzonderingen na zouden de Boeren en Engelsen elkaar gedurende de gehele oorlog op respectvolle wijze hebben bevochten.¹⁹ Volgens de generaal-majoor vocht het Engelse leger op ridderlijke wijze omdat de soldaten op waren gegroeid met het geloof dat oorlog een vorm van sport was en dat de beste soldaten ware sporters waren. Door te vechten op een sportieve manier kreeg een oorlog een ridderlijk karakter. Fuller komt verder tot de conclusie dat, ondanks het feit dat er boerderijen van Boeren werden verbrand, de Engelse soldaten verder nooit moedwillig schade hadden berokkend aan de vrouwen en kinderen van Boerengezinnen. Zo zou de Engelse opperbevelhebber Roberts de vrouwen en kinderen van Boerensoldaten een vrije doorgang door de Engelse linies aan hebben geboden voordat de strijd bij Paardeberg van start zou gaan. De Tweede Anglo-Boerenoorlog zou de meest humane oorlog zijn die ooit was gevochten en beide partijen zouden niet zulke wreedheden begaan hebben als de soldaten gedurende de Eerste Wereldoorlog. De Engelsen hadden tijdens de oorlog in Zuid-Afrika nooit onnodig levens genomen.²⁰

De generaal-majoor geeft wel toe dat dit de zonnige kant van de oorlog was, vooral vergeleken met conflicten en oorlogen die nog zouden volgen. Deze manier van oorlog voeren was eigenlijk vrij ouderwets en hoorde vooral thuis in de periode waarin koningen elkaar met zwaard en lans bevochten. De Engelsen en Boeren leefden niet meer in deze tijd. In 1899 was er sprake van democratie, nieuwsbladen, de pers, geweren en machinegeweren. De oorlogsvoering was moderner geworden en het afschieten van de tegenstander met een geweer was geen sport meer, maar een bloedbad. Sport en moderne oorlogsvoering waren niet meer verenigbaar met elkaar, stelt Fuller, maar volgens hem twijfelden de Engelsen er nooit aan dat sportiviteit de essentie was van het soldaatschap. Engeland zou er alles aan hebben

¹⁹ Fuller, *The Last of the Gentlemen's Wars*, 5.

²⁰ *Ibidem* 6.

gedaan om de oorlog tegen de Boeren te winnen, maar zou bij een nederlaag niet overgaan tot het voeren van een smerige en achterbakse oorlog.²¹ John Fuller sluit zijn inleidende woord af met de overtuigende woorden dat ridderlijkheid in een oorlog net zo belangrijk is als doodslag omdat de manier waarop een oorlog gevochten wordt samenhangt met de manier waarop er vrede wordt gesloten.²²

Na de inleiding op zijn boek beschrijft Fuller zijn leven als soldaat in het Engelse leger, de gebeurtenissen en veldslagen in Zuid-Afrika, het leven in een soldatenkampement en het contact met de Boeren. John Fuller levert veel commentaar op het gedrag, de manieren en de levenswijze van de Boeren. Volgens hem had hij nog nooit een volk ontmoet dat zo grof en onbehouwen was. Dit gold overigens volgens hem ook voor de Boerenvrouwen. Waar de mannen schriel en dun waren, waren de vrouwen dik en slap. De Boeren hadden iets dierlijks over zich en vielen zowel te bestempelen als dapper en resoluut en als sluw en ruw. Volgens Fuller beschouwden de Boeren de Engelsen als ‘*verdomte Engländer*’ en zagen de Engelsen de Boeren als ronduit afstotelijk. De Boeren waren ongeciviliseerd, maar nog net niet barbaars. De Boeren waren vaak analfabeet en bezaten volgens de Engelsen niet veel vaardigheden.²³

Behalve deze uiteenzetting over de Boerenbevolking en hun levenswijze besteedt Fuller vooral veel aandacht aan zijn reizen, de veldslagen, praktijken binnen het leger en de Engelse oorlogsstrategie. Tijdens de vele kilometers die zijn divisie moet afleggen komen ze langs vele boerderijen die ze binnenvallen op zoek naar Boeren en op zoek naar informatie van de vrouwen over de schuilplaatsen van de Boeren in het veld.²⁴

John Fuller geeft wel aan in zijn boek dat hij de praktijken rond het verwijderen van vrouwen en kinderen van hun land en het verbranden van hun boerderijen bijzonder ergerlijk vond. Voor Fuller waren vrouwen het zwakkere geslacht waar je voorzichtig mee om diende te gaan. Hij stelt dat hij een knop om moest zetten vanaf het moment dat er steeds meer vrouwen en kinderen hun huizen moesten verlaten.²⁵

Ondanks het feit dat John Fuller het afbranden van boerderijen en het verplaatsen van vrouwen en kinderen naar concentratiekampen als een onmenselijk beleid bestempelde, zag hij er de positieve kanten ook wel van. Iedere boerderij die bleef staan en iedere vrouw die in een boerderij mocht blijven wonen vormde namelijk een gevaar voor de overwinning van de

²¹ Fuller, *The Last of the Gentlemen's Wars*, 7.

²² Ibidem 9.

²³ Ibidem 41.

²⁴ Ibidem 171.

²⁵ Ibidem, 218.

Engelsen.²⁶ De vrouwen konden hun mannen in het veld in leven houden en informatie verschaffen over de positie van het Engelse leger. Het vernietigen van de boerderijen en het weghalen van de burgerbevolking zorgde ervoor dat de Boeren de heuvels in vluchtten, waar ze vervolgens in het nauw gedreven konden worden.²⁷ Daar kwam bij dat als Fuller en zijn medesoldaten een boerderij binnenvielen op zoek naar Boeren en informatie over Boeren in het veld, ze de vrouwen, kinderen en zwarte hulpen veelal met rust lieten.²⁸

Bovendien waren de Boeren volgens John Fuller ook niet geheel onschuldig als het ging om oorlogsmisdaden. Zo zou generaal Kritzinger en andere Boerengeneraals zijn soldaten in Engelse legeruniformen steken. De Boeren hadden wel een tekort aan kleding, maar dat kwam wel vaker voor in oorlogen en was dus geen gerechtvaardigde reden. Kitchener deed er dus goed aan om een order uit te roepen dat iedere Boer met een Engels uniform dood mocht worden geschoten. Fuller had wel veel respect voor de Boeren door de manier waarop er gevochten werd. Zo zouden de Boeren op mannelijke en ridderlijke wijze vechten met de Engelsen.²⁹

Fuller refereert meerdere malen aan het boek dat de Boerensoldaat Deneys Reitz schreef over de oorlog, getiteld '*Commando: A Boer Journal of the Boer War*', waarin Reitz stelde dat Engelse soldaten, ondanks alle wreedheden die kwamen kijken bij de tactiek van verschroeide aarde en de jacht op vrouwen en kinderen, altijd humaan bleven. Dit gold volgens Reitz voor zowel de officieren als de 'gewone soldaat'. Deze kennis zou zo algemeen bekend zijn onder de Boerensoldaten dat zij er nooit aan twijfelden om een gewonde soldaat achter te laten: '*If we killed him we erected a monument over his grave. If we took him prisoner we carefully fed him.*'³⁰ De Boeren wisten namelijk dat hun gewonde soldaat in goede handen zou zijn bij de Engelse vijand. Een voorbeeld van dit vertrouwen wordt gegeven door Reitz zelf. Op het moment dat Reitz zelf gewond is aan zijn been wordt hij naar een veldhospitaal gebracht. Hij is een van de lichtere gevallen en wordt dus ter plekke behandeld. De zwaargewonden werden volgens Reitz door de Boeren achtergelaten voor het Engelse ambulancepersoneel die de gewonde Boeren wel zouden verzorgen en oplappen.³¹

²⁶ Fuller, *The Last of the Gentlemen's Wars*, 171.

²⁷ *Ibidem* 172.

²⁸ *Ibidem*, 245.

²⁹ *Ibidem*, 217.

³⁰ *Ibidem*, 6.

³¹ D. Reitz, *Commando: A Boer Journal of the Boer War* (London 1948) 169.

§2. Recente geschiedschrijvingen

Meer recente auteurs en historici kijken terug op de Boerenoorlog en noemen daarbij ook de term *'the last of the gentlemen's wars'*. De Zuid-Afrikaanse historicus Bill Nasson is een van deze mensen. In 2002 vierde de Boerenoorlog zijn 100ste verjaardag en volgens Nasson heeft deze gebeurtenis ertoe geleid dat mensen in toenemende mate weer aandacht gingen besteden aan dit onderwerp. Na honderd jaar kijkt men toch anders naar een gebeurtenis dan er vlak na. Verder is er in de afgelopen 100 jaar veel onderzoek gedaan naar het karakter van oorlogen en kan men nu met een meer geoefend oog terugkijken op historische oorlogen.³²

Een van de mythes die echter tot op de dag van vandaag voort blijft bestaan is dat de Boerenoorlog op ridderlijke wijze werd gevoerd. De oorlog was de laatste pre-industriële en beschaafde oorlog die er gevoerd zou worden tussen fatsoenlijke en degelijke gladiatoren. De algemene perceptie van mensen over de oorlog is nog steeds doorspekt met romantische ideeën over een eerbiedwaardige oorlog tussen twee grootse en geciviliseerde volkeren. Maar de wetenschap begint hier nu afstand van te nemen en serieus te kijken naar de wreedheden en vernielzucht van de oorlog. Verder was de oorlog geen gevecht tussen beschaafde heren. In de eerste plaats omdat het dus geen beschaafde oorlog genoemd kon worden en in de tweede plaats omdat de Boerenvrouwen zeker ook een grote rol hebben gespeeld gedurende de oorlog.³³

Professor Paula Krebs stelt dat de oorlogsstrategie van de Engelsen ertoe heeft geleid dat er geen sprake meer was van een mannelijke oorlog, maar dat er ook in grote mate vrouwen betrokken raakten bij de oorlog. Verder kon er dankzij de komst van concentratiekampen niet meer gesproken worden van een ridderlijke oorlog en ridderlijke soldaten die de heiligheid van de Europese vrouwen en kinderen beschermden in een bedreigende koloniale wereld. Wreedheid nam de plaats in van ridderlijkheid.

Het belangrijkste kenmerk van de nieuwere literatuur over de Boerenoorlog is de focus op de oorlog als niet alleen een oorlog tussen soldaten, maar als een oorlog van het hele volk. In zowel de doelstellingen als de praktijk was de oorlog voor de Zuid-Afrikaanse bevolking een totale oorlog. Des te langer de oorlog voortduurde, des te dunner de scheidingslijn werd tussen de soldaten en de burgers. De ervaring was voor de Engelsen van geheel andere aard.

³² B. Nasson, 'Waging Total War in South Africa: Some Centenary Writings on the Anglo-Boer War, 1899-1902', *The Journal of Military History* 3 (2002) 813-828, 815.

³³ Nasson, 'Waging Total War', 816.

Zij voerden alleen een totale oorlog in zoverre dat noodzakelijk was om de Boeren in het nauw te drijven.³⁴

³⁴ Nasson, 'Waging Total War', 823.

III. De eerste oorlogsfase

§1. De Vredesconferentie van Den Haag

Van 18 mei 1899 tot 29 juli 1899 werd de eerste internationale Vredesconferentie van Den Haag gehouden. Tijdens deze conferentie werden de internationale wetten en regels voor oorlogsvoering besproken en vastgelegd. Door middel van ondertekening bevestigden 26 landen, waaronder ook Engeland, dat zij zich aan bepaalde regels rond oorlogsvoering zouden houden. Een van de wetten die werd ondertekend was de *'Laws and Customs of War on Land'*.³⁵ Deze wet bestond uit 60 artikelen die verdeeld waren in vier secties: de oorlogvoerende partijen, vijandschap, wapenstilstanden en de internering van de vijand en het verzorgen van gewonden op neutraal gebied. Deze artikelen dienden erop toe te zien dat oorlogvoerende landen elkaar op beschaafde wijze bevochten. Zo staat in Artikel 22 dat soldaten niet ieder middel mogen gebruiken om de vijand te verwonden en staat in Artikel 28 dat het verboden is om een stad of plaats te plunderen, zelfs als hij veroverd is.³⁶ Wettelijk gezien was de conferentie niet relevant voor de Boerenoorlog omdat de twee Zuid-Afrikaanse republieken niet aanwezig waren bij de besprekingen in Den Haag en de Engelse delegatie niet alle maatregelen had ondertekend. Echter, beide partijen probeerden hun oorlogsmethoden wel te rechtvaardigen aan de hand van de wetten van Den Haag.³⁷

Een van de belangrijkste resultaten van de conferentie was de oprichting van het Permanent Hof van Arbitrage. Dit is een intergouvernementele organisatie die voorzag in de vreedzame oplossing van internationale geschillen tussen staten die in conflict waren met elkaar.³⁸ De rechtspraak van dit hof strekte zich uit tot geschillen tussen mogendheden die het verdrag getekend hadden, maar ook tussen mogendheden waarvan maar een van beide partijen het verdrag had ondertekend of waar geen van beide partijen het verdrag had ondertekend.³⁹ De diplomaat Willem Leyds deed in september 1901, samen met een aantal andere Boerenvertegenwoordigers, een beroep op het Hof in een poging op te komen voor de rechten van de Boeren. Op 10 september 1901 schreven de diplomaten naar het Permanent Hof van Arbitrage in 's-Gravenhage dat zij graag gebruik wilden maken van een scheidsrechterlijke uitspraak van het Hof om zo een einde te maken aan de oorlog. Engeland

³⁵ S.B. Spies, 'The Hague Convention of 1899 and the Boer Republics', in: F. Pretorius (ed.), *Scorched Earth* (Cape Town 2001) 172.

³⁶ http://avalon.law.yale.edu/19th_century/hague02.asp, geraadpleegd op 17-06-2012.

³⁷ Spies, 'The Hague Convention', 174-175.

³⁸ http://www.pca-cpa.org/showpage.asp?pag_id=1027, geraadpleegd op 17-06-2012.

³⁹ W.J. Leyds, *Correspondentie 1900-1902. Vierde Verzameling* ('s Gravenhage 1934) 135.

had dit eerder geweigerd te doen, maar, zo redeneerden de diplomaten, gezien het feit dat Engeland voor had gesteld om dit Hof in het leven te roepen, was het misschien nu wel mogelijk om via de rechtspraak een einde aan de oorlog te maken. Verder hielden de Engelsen zich volgens de Boeren niet bepaald aan de wetten van de Conferentie. Leyds en zijn collega's stelden in hun brief aan het Hof:

*'De ondergeteekenden voegen aan het bovenstaande nog toe dat Engeland reeds bij den aanvang van den oorlog is begonnen en steeds voortgaat de algemeene ook door dien Staat erkende en door het Haagsche Verdrag van 29 juli 1899, betreffende de wetten en gebruiken van den oorlog te land plechtig bekrachtigde regelen van den oorlog tusschen beschaafde volken, te schenden en wel meer bepaald de volgende artikelen van gemeld Reglement, te weten: 4, 5, 7, 14, 15, 16, 23 (daarvan de onderdelen c, d, e, f, g), 25, 28, 32, 44, 45, 46, 47, 50, 52, 53, 55, terwijl bovendien nog onlangs door Engeland bij Proclamatie uitgevaardigd door Veldmaarschalk Lord Kitchener te Pretoria, onder dagteekening 7 Augustus 1901, feitelijk is te kennen gegeven, dat door haar binnen kort ook in strijd met artikel 20 zal worden gehandeld.'*⁴⁰

'Daar Engeland goedvindt deze voortdurende schending van het oorlogsrecht te ontkennen, zoo meenen de door de ondergeteekenden vertegenwoordigde Staten ook in dit geschil de uitspraak van het Permanente Hof van Arbitrage te mogen invoeren.'

'De ondergeteekenden en hunne Regeeringen weten, dat het tot het erlangen van zoodanige uitspraak de toestemming van Engeland vereischt is.'

'Mocht de Engelsche Regeering een weigerachtig antwoord geven, dan zou hieruit blijken, dat zij het niet waagt zich aan de uitspraak van een nauwgezetten, kundigen en onpartijdigen rechter te onderwerpen.'

'Tevens zal zij dan de volle verantwoordelijkheid blijven dragen voor de voortzetting van den even verschrikkelijken als onnoodigen oorlog en zij zal stilzwijgend erkend

⁴⁰ Leyds, *Correspondentie*, 136-137.

*hebben dat de wijze waarop die oorlog harerzijds wordt gevoerd, met de door haar zelve bekrachtigde eischen van menselijkheid en beschaving in strijd is.*⁴¹

De reactie van het Hof was dat zij zich onbevoegd achtte om aan het verzoek van de Boerenvertegenwoordigers gevolg te geven.⁴² De Boeren konden de oorlog niet stopzetten door voor het Hof te verschijnen. De oorlog moest uitgevochten worden.

§2. De conventionele oorlog

De eerste fase van de oorlog wordt ook wel de conventionele fase genoemd. Van oktober 1899 tot grofweg maart 1900 vonden er veldslagen plaats en bevochten de Boeren en Engelsen elkaar vooral in het open veld en rond steden. De periode van maart 1900 tot september 1901 kan gezien worden als een overgangperiode. De Boeren gingen al gedeeltelijk over op het gebruik van guerrillatactieken en de Engelsen reageerden hierop met de uitvaardiging van proclamaties, maar er werden ook nog veldslagen geleverd.

Toen de Boeren op 11 oktober 1899 de Kaapkolonie en Natal binnenvielen was de oorlog begonnen. De Boeren waren met 50.000 man sterk en vochten tegen een Engelse leger van 20.000 soldaten. De Engelsen waren totaal onvoorbereid op een mobiele oorlog in een gebied dat zo groot was als Frankrijk en Duitsland samen.⁴³ De oorlog ging dus goed van start voor de Boeren. De Boeren kregen het voor elkaar om in oktober 1899 de steden Kimberley, Mafeking en Ladysmith te belegeren en de Engelsen in het nauw te drijven. Nadat het Engelse leger in december 1899 drie grote nederlagen te verduren kreeg, tijdens de week die ook wel 'Black Week' genoemd werd, begrepen de Engelse generaals dat het tijd was voor hervormingen. Tot dan toe was generaal Redverse Buller aanvoerder geweest van het Engelse leger, maar hij had veel moeite met het verloop van de oorlog in Zuid-Afrika. Er waren geen goede militaire kaarten beschikbaar van het land en er waren weinig wegen en bruggen waar de soldaten gebruik van konden maken.⁴⁴ Verder waren de Boeren zeer goede ruiters, konden ze goed schieten, kenden ze het terrein als hun eigen achterzak en maakten ze er ook optimaal gebruik van. Bovenal vochten ze voor hun vrijheid, hun gezinnen en hun geboortegrond. Dit bleek een dodelijke motivatie te vormen in de strijd tegen de Engelsen.⁴⁵ Echter, later zou

⁴¹ Leyds, *Correspondentie*, 137.

⁴² *Ibidem* 153.

⁴³ P. Warner, *Kitchener. The Man Behind the Legend* (London 1985) 112.

⁴⁴ Warner, *Kitchener*, 113.

⁴⁵ W. Laqueur, *Guerrilla. A Historical and Critical Study* (Boston 1976) 88.

blijken dat de Boeren de oorlog op conventionele wijze nooit zouden kunnen winnen. Ten eerste omdat de Engelsen legerhervormingen doorvoerden en ze versterking kregen. Ten tweede omdat de Boeren een gebrek aan militaire ervaring en discipline hadden en niet gewend waren aan het ontvangen en uitdragen van bevelen. Het Boerenleger was een echt burgerleger en de Boerengeneraals die in de eerste fase van de oorlog de leiding hadden, Piet Joubert en Piet Cronjé, waren oude en voorzichtige mannen. Zodra ze op een overwinning afstormden slaagden ze er niet in deze door te zetten. Er was geen overkoepelende strategie uitgedacht.⁴⁶

Om een positieve wending voor de Engelsen af te dwingen werden er stevige hervormingen doorgevoerd in het leger. Buller werd aan de kant geschoven en Lord Roberts nam het opperbevelhebberschap van hem over in januari 1900. Lord Kitchener werd stafchef.⁴⁷ Verder kreeg het Engelse leger versterking waardoor het Boerenleger van maximaal 90.000 soldaten niet opgewassen was tegen het Engelse leger van 450.000 soldaten.⁴⁸ Het transportsysteem werd gecentraliseerd en er werden maatregelen getroffen zodat de Engelse soldaten beter om konden gaan met het barre klimaat.⁴⁹ Op 17 februari 1900 vond de slag bij Paardeberg plaats. Deze slag kan gezien worden als een keerpunt in de oorlog. Resultaat van deze strijd was dat de Kaapkolonie in Engelse handen viel, de plannen van de Boeren in de war waren geschopt, het moraal van de Boeren sterk was gedaald en dat van de Engelsen was sterk gestegen. Verder werd er een einde gemaakt aan de belegering van zowel Mafeking, Ladysmith als Kimberley en was Bloemfontein ingenomen.⁵⁰ Cronjé had zich tijdens de slag bij Paardeberg over moeten geven en Joubert overleed in maart 1900.

Engeland dacht dat de strijd nu wel zo goed als voorbij zou zijn. De Boeren kondigden aan dat de oorlog nu pas echt zou beginnen, maar de Engelse generaals zagen dit als ijdele praat van oude mannen die geen enkel verstand hadden van de militaire realiteit van dat moment. Toch zou al snel blijken dat de Boeren gelijk zouden krijgen. De conventionele oorlog was voorbij, maar de guerrillaoorlog moest nog gaan beginnen. De guerrillaoorlog zou in september 1900 Zuid-Afrika volledig in zijn greep hebben. Voor die tijd waren de Boeren al wel overgegaan op kleine guerrilla-aanvallen, maar werd er ook nog in het open veld gevochten tegen de Engelsen. Deze overgangperiode werd gekenmerkt door de vele discussies, briefwisselingen en proclamaties die over en weer gingen tussen Boerengeneraals

⁴⁶ Laqueur, *Guerrilla*, 88.

⁴⁷ Warner, *Kitchener*, 113-114.

⁴⁸ *Ibidem* 112.

⁴⁹ R. Atwood, *Roberts and Kitchener in South Africa 1900-1902* (Yorkshire 2011) 115.

⁵⁰ Warner, *Kitchener*, 115-117.

en Roberts en Kitchener over de wijze van oorlogsvoering en de eisen voor het voeren van een beschaafde oorlog.

§3. Proclamaties en reacties

Op 16 januari 1900 vaardigde Roberts een memorandum uit waarin hij officieren op het hart drukte om fatsoenlijk op de treden tegen de Boerenbevolking. De officieren werden verantwoordelijk geacht voor hun manschappen. Deze manschappen mogen geen privé-eigendom betreden, geen spullen vernielen. Verder dienen de legerofficieren maatregelen te treffen tegen plundering en berovingen.⁵¹ Maar dit memorandum bleek niet zo goed te werken als gehoopt en ook Boerenpresident Kruger had weinig vertrouwen in de woorden van Roberts. De Engelse troepen hadden al stevig huisgehouden en geplunderd. Er kwam een korte periode van verbetering rond maart 1900, maar dit bleek van korte duur.⁵² Roberts gaf toe dat de oorlog tot ongelukkige voorvallen had geleid. Hij wilde de oorlog echter wel op beschaafde voet voortzetten.⁵³ Hij vaardigde een aantal proclamaties uit waarin hij benadrukte dat de burgers van Zuid-Afrika te allen tijde beschermd diende te worden tegen het conflict dat zich afspeelde tussen de Engelsen en Boeren.⁵⁴ In februari liet Roberts weten dat de burgers van Oranje Vrijstaat dienden te stoppen met het bevechten van Engelsen. Als ze dit deden en de eed van neutraliteit aflegden zouden ze verder met rust gelaten worden.⁵⁵ Maar begin mei 1900 kwamen er steeds meer berichten over de vernieling en verwoesting van huizen door de Engelsen.⁵⁶ Volgens de historicus Jan Ploeger was er onder de Engelse officieren een gebrek aan plichtsbesef. Overtreders werden niet streng gestraft en Roberts probeerde enkel een beroep te doen op het morele plichtsbesef van de Engelse soldaten.⁵⁷

Als reactie op de vernielingen door Engelsen en in een poging deze vijand te verslaan gingen de Boeren langzamerhand over op het gebruik van guerrillatactieken. De Boeren vernielden spoor- en telegraaflijnen en vielen treinen van Engelsen aan.⁵⁸ De Engelsen startten vervolgens met de verbranding van boerderijen in de buurt van vernielde spoor- en

⁵¹ J. Ploeger, *Die Lotgevalle van die Burgerlike Bevolking Gedurende die Anglo-Boereoorlog, 1899-1902* ; *Dl. IV* (Pretoria 1990) 27:5.

⁵² Ploeger, *Die Lotgevalle* ; *Dl.4*, 27:13.

⁵³ *Ibidem* 27:9.

⁵⁴ *Ibidem* 27:12.

⁵⁵ S.B. Spies, *Methods of Barbarism? Roberts and Kitchener and Civilians in the Boer Republics January 1900-May 1902* (Cape Town 1977) 28.

⁵⁶ Ploeger, *Die Lotgevalle* ; *Dl.4*, 27:23.

⁵⁷ *Ibidem* 27:31.

⁵⁸ *Ibidem* 28:20.

telegraaflijnen. De eerste berichten hiervan werden gemeld in juni 1900.⁵⁹ Verder stond Roberts toe dat boerderijen mochten worden platgebrand van waaruit de Boeren op de Engelsen schoten terwijl ze met een witte vlag zwaaiden.⁶⁰ Het beleid van Roberts werd zeer vrij geïnterpreteerd door de Engelse soldaten waardoor het aantal vernielingen snel opliep. Vanaf september 1900 stond Roberts het bovendien toe dat alle voedselvoorraden in een straal van 16 kilometer rond de aanvallen weggehaald of vernietigd moesten worden. De Engelse legerleiding in het veld veronderstelde dat ze nu de vrije hand hadden gekregen van Roberts.⁶¹ Vervolgens zag Boerengeneraal De Wet zich genoodzaakt om vergeldingsmaatregelen te treffen tegen de toename van Engels geweld. De Boeren kregen daarom de taak om bezittingen van Engelse burgers te verwoesten.⁶²

Botha zag de verbranding en plundering van boerderijen als een wraakactie van de Engelsen en daarmee zeer in strijd met de regels van een beschaafde oorlog.⁶³ Een van de reacties van Roberts hierop was dat strenge maatregelen noodzakelijk en humaner waren om de oorlog snel tot een einde te brengen. Het begrip '*necessity of war*', dat afkomstig was uit het Verdrag van Den Haag, werd steeds breder geïnterpreteerd en begon langzamerhand de overhand te krijgen over de internationale normen van beschaafde oorlogsvoering.⁶⁴ Roberts deed op zijn beurt zijn best om de guerrillatactieken van de Boeren onwettig te verklaren en Kitchener noemde de guerrillatactiek van de Boeren lafhartig en misdadig en in strijd met de voorschriften van een beschaafde oorlog.⁶⁵ Botha wierp hier tegenin dat de Boeren met veel minder mankrachten waren en de generaals kleine commando's het veld in moesten sturen om goed te kunnen vechten.⁶⁶

Volgens Ploeger was er geen verschil tussen de Engelsen en Boeren als het ging om het overtreden van regels op het gebied van beschaafde oorlogsvoering. Beide kampen hadden de onaantastbaarheid van burgerrechten hoog in het vaandel staan, maar hielden zich hier niet aan. Ze beschuldigden elkaar van het onbeschaafd voeren van oorlog en propageerden zelf een nette oorlog te voeren. Deze nette oorlog voerden ze met alle mogelijke middelen om de 'onbeschaafde' vijand zo snel mogelijk uit te kunnen schakelen.⁶⁷ Terwijl de Engelsen en

⁵⁹ Ploeger, *Die Lotgevalle* ; *Dl.4*, 28:7.

⁶⁰ F. Pretorius, 'The Fate of the Boer Women and Children', in: F. Pretorius (ed.), *Scorched Earth* (Cape Town 2001) 38.

⁶¹ Pretorius, 'The Fate', 39.

⁶² Ploeger, *Die Lotgevalle* ; *Dl.4*, 28:17.

⁶³ *Ibidem* 28:11.

⁶⁴ *Ibidem* 28:20.

⁶⁵ *Ibidem* 35:5.

⁶⁶ Ploeger, *Die Lotgevalle* ; *Dl.2*, 11:15 en 35:5.

⁶⁷ Ploeger, *Die Lotgevalle* ; *Dl.4*, 27:6.

Boeren elkaar beschuldigend aankeken vond er een verharding van de oorlogsmethoden plaats. Zowel de Boeren als Engelsen gingen in toenemende mate over op het gebruik van extreme maatregelen. De periode van proclamaties en berichten over en weer was nu definitief voorbij. Met de komst van een volledige guerrillaoorlog aan Boerenzijde gingen de Engelse opperbevelhebbers over op extreme methoden om de Boeren onder de duim te krijgen.

IV. De totale oorlog van de Boeren

§1. De guerrillastrijd tegen de Engelsen

De guerrillaoorlog van de Boeren bleek een bittere en langdurige strijd te worden tussen de Boeren en Engelsen.⁶⁸ De campagne was voor de Boeren de enige manier om de oorlog te kunnen winnen nadat gebleken was dat ze een conventionele oorlog op het slagveld tegen de Engelsen niet zouden kunnen winnen.⁶⁹ Deze fase van de oorlog werd geleid door een nieuwe lichter generaal, namelijk De Wet, Smuts, De La Rey, Botha en Steyn.⁷⁰ De Boerengeneraals waren ook op de hoogte van de controverse rond het voeren van een guerrillaoorlog: ‘...a guerrilla, however gentlemanly the main combatants professed to be, threatened to have elements of savagery absent from warfare in more civilized states.’⁷¹ Toch besloten de Boeren door te gaan met hun geplande strategie omdat er niets anders op zat. Ze bezaten geen groot, centraal georganiseerd leger om de Engelsen mee te bevechten en als ze nog een kans wilden maken op hun onafhankelijkheid moesten ze wel doorgaan met het voeren van een guerrillaoorlog. Het leiderschap van president Steyn bleek een goede inspiratie voor de burgers en zijn moeite en aanmoediging zorgde ervoor dat veel Boeren zich weer aansloten bij de commando’s. Steyn geloofde sterk in het republikeinse ideaal en diens overwinning en dankzij zijn sterke geloof was hij de ziel van de vrijheidsstrijd.⁷²

Er waren een aantal manieren verzonnen om de Engelsen op hun knieën te dwingen. Ten eerste zou generaal Smuts naar de Kaapkolonie trekken om daar een burgeropstand te veroorzaken in de hoop dat het volk in opstand zou komen tegen de Engelse overheersing. De reis zou een van de meest succesvolle operaties blijken te zijn. Smuts legde met zijn leger ongeveer 3200 kilometer af en hield tienduizenden Engelse soldaten bezig met 360 man. Zijn leger groeide uiteindelijk uit tot 4000 man. Hij kreeg echter geen algemene opstand op gang in de Kaapkolonie.⁷³ Ook de ambitieuze plannen om de goudmijnen van Rand op te blazen en de spoorlijn naar Delagoa Bay te onderbreken liepen in het water.

Maar de guerrillatactiek van ‘*hit-and-run*’ bleek succesvoller. De Boeren probeerden de Engelsen zo veel mogelijk dwars te zitten en kleinschalige verrassingsaanvallen uit te voeren op Engelse commando’s, treinen en telegraaf- en spoorlijnen. De Boeren vielen snel

⁶⁸ I.F.W. Beckett, *Encyclopedia of Guerrilla Warfare* (California 1999) 25.

⁶⁹ Fairbairn, *Revolutionary Guerrilla Warfare*, 55.

⁷⁰ Laqueur, *Guerrilla*, 89.

⁷¹ T. Pakenham, *The Boer War* (London 1993) 472.

⁷² F. Pretorius, ‘The Anglo-Boer War: An Overview’, in: F. Pretorius (ed.), *Scorched Earth* (Cape Town 2001) 25.

⁷³ Laqueur, *Guerrilla*, 90.

aan en trokken zich daarna nog sneller weer terug. De Boerencolones veroorzaakten enorme schade aan de Engelsen, met name eind 1900 en de eerste maanden van 1901.⁷⁴ Hun onophoudelijke manoeuvres en regelmatige aanvallen zorgden ervoor dat de Engelse mankrachten uitgeput raakten en hun paarden stierven bij duizenden. De Boeren voerden risicovolle aanvallen uit op strategische plaatsen, zoals de waterwerken van Bloemfontein.⁷⁵ De Boerschutters te paard vertrouwden voor het grootste deel op hun superieure mobiliteit op het Zuid-Afrikaanse grondgebied. De Boeren waren heel mobiel, hadden excellente verkenners en waren verdeeld in kleine groepen. Hierdoor bleven ze ver voor de Engelsen uit gaan. De Engelse colonnes waren groot, de paarden waren stuntelig, de konvoeien waren lang en ze hadden veel, letterlijk, zwaar geschut bij zich. De Boeren konden de grote massa Engelse soldaten gemakkelijk en snel aanvallen om vervolgens rustig ergens zich te gaan herladen. Hierdoor raakten de Engelsen steeds vermoeider terwijl de Boeren fit bleven. Generaal De La Rey ontwierp een strategie op basis van deze mobiliteit die ‘vlucht volmoed’ werd genoemd. Deze tactiek hield in dat de Boeren zich steeds verder terugtrokken waardoor de Engelsen een vals gevoel van zekerheid kregen en zich niet erg meer om de guerrillastrijders in dat gebied bekommerden. Op dat moment beval De La Rey zijn troepen de Engelsen aan te vallen.⁷⁶

Ondanks dat de Engelsen met veel meer mankrachten waren, kwamen de Engelse officieren oog in oog te staan met groepen guerrillastrijders die zich snel manoeuvreerden door hun eigen land. Het was maar zelden mogelijk voor de Engelse opperbevelhebber of zijn luitenanten om in deze fase van de oorlog een plaats voor een gevecht uit te kiezen of te bepalen waarheen ze zich zouden manoeuvreren.⁷⁷ De Boeren hadden de touwtjes in handen en dicteerden de Engelsen. De autoriteit van de Engelsen reikte namelijk niet verder dan het bereik van hun geweer en de plaats waar de soldaten op dat moment stonden. Zodra een Engelse colonne zich verplaatste, kwam er een Boerencommando terug om het Boerengezag te herstellen.⁷⁸ De Boeren vormden een onbeduidende massa mensen die een groot Engels leger konden leiden waarheen ze maar wilden. De tactieken van de Boeren waren niet beslissend en doorslaggevend, maar het was voor de Engelsen bijzonder vernederend om gestuurd te worden door een stel ‘zeerovers’. Zelfs aan het begin van 1902 was de controle niet hersteld door de Engelsen in Oranje Vrijstaat. Er was geen enkel Engels konvooi waarvan

⁷⁴ Atwood, *Roberts and Kitchener*, 209.

⁷⁵ Laqueur, *Guerrilla*, 90.

⁷⁶ Fairbairn, *Revolutionary Guerrilla Warfare*, 56.

⁷⁷ Laqueur, *Guerrilla*, 90.

⁷⁸ Pretorius, ‘The Anglo-Boer War’, 24.

verzekerd kon worden dat hij veilig aan zou komen, geen enkel garnizoen dat niet constant zijn wapens gereed moest houden en geen colonne die niet zeer voorzichtig moest voortbewegen in een defensieve houding. Er ging bijna geen dag voorbij dat de spoorlijn niet ergens aangevallen en vernield werd.⁷⁹

In het begin werden er primitieve landmijnen gebruikt voor de vernieling van Engelse aanvoerlijnen.⁸⁰ Deze werden onder de bielzen op het spoor gelegd en kwamen tot explosie als er een trein overheen reed. Later werd het systeem geperfectioneerd. De mijnen werden nu begraven onder de bielzen en ondanks dat het aantal Engelse bewakers bij het spoor verdriedubbeld werd, waren er nog steeds exploderende spoorlijnen en konden er 's nachts geen treinen rijden. Verder hadden de geweren van de Boeren een groter bereik en waren de Boeren getraind volgens Duitse methodes. Hen was geleerd om geweren in greppels te verstoppen en water en dierenhuiden te gebruiken om te zorgen dat rook dat uit de geweren kwam niet werd gezien door de vijand om zo hun schietpositie geheim te houden.⁸¹

Om de Boerencommando's te isoleren en ervoor te zorgen dat ze nergens door de Engelse linie heen zouden breken bedachten de Engelsen een netwerk van blokhutten die met een afstand van tussen de 73 en 730 meter van elkaar vandaan stonden. De hutten waren verbonden met elkaar door prikkeldraad, loopgraven en stenen muren. De blokhutten werden bemand door een paar honderdduizend soldaten. De Wet keek spottend naar deze poging van de Engelsen om de Boeren klein te krijgen en stelde dat hij er zich altijd door heen had kunnen vechten en dat geen enkele Boer gevangen was genomen ten gevolge van dit blokhutbeleid. De Wet had echter wel veel moeite met de nachtelijke aanvallen van de Engelsen en werd uiteindelijk, net zoals andere generaals, lamgelegd door de tactiek van verschroeide aarde. Het was een vreemde tijd en Kitchener voorspelde al dat er donkere dagen in het vooruitzicht waren. De Boeren wonnen terrein dankzij hun guerrillatactiek, maar tegelijkertijd werden er een paar honderdduizend vrouwen en kinderen in kampen geplaatst en het aantal gevangenen aan Boerenzijde nam sterk toe. Aan het begin van 1902 waren er 32.000 Boeren gevangen en verbannen en waren er nog maar 18.000 in het veld te vinden.⁸²

Volgens De Wet is er nooit sprake geweest van een guerrillaoorlog en hij begreep ook niet waarom de Engelsen het zo noemden. Volgens hem gold de term 'guerrilla' alleen in een situatie waarbij de burgers van een natie een andere natie zo compleet hadden vernietigd dat niet alleen de hoofdstad was ingenomen maar het hele land bezet. Dit was duidelijk niet het

⁷⁹ Laqueur, *Guerrilla*, 90.

⁸⁰ Ibidem 90.

⁸¹ Atwood, *Roberts and Kitchener*, 86.

⁸² Laqueur, *Guerrilla*, 91.

geval in Zuid-Afrika. Voor De Wet was de Boerenoorlog een religieuze oorlog voor het behoud van de vrijheid. Roverij vormde daar zeer duidelijk geen onderdeel van.⁸³

§2. De Boeren en de zwarte bevolking

De Boerenoorlog was volgens de Boeren en Engelsen een beschaafde oorlog omdat de onbeschaafde mens, de zwarte bevolking, niet werd gemobiliseerd aan een van beide kanten.⁸⁴ Al snel bleek echter dat zowel de Engelsen als de Boeren zwarte burgers gebruikten tijdens de oorlog. Aan Engelse zijde werden zwarte burgers ingezet als verkenners, gidsen, bewakers, voermannen en arbeiders.⁸⁵ Het Engelse leger had de zwarte bevolking nodig om de guerrilla in de kiem te smoren. De burgers werden ingezet om vee en voorraden van de Boeren in beslag te nemen, boerderijen en bezittingen te vernietigen en vrouwen en kinderen naar de kampen te brengen.⁸⁶ De Boeren gebruikten ook zwarte burgers, maar dan vooral aan het begin van de oorlog. Ze werden ingezet om loopgraven te graven, goederenwagens te rijden, paarden te verzorgen en andere vormen van arbeid te verrichten.⁸⁷ De Boeren ontkenden de hele oorlog dat ze zwarte soldaten in zouden hebben gezet voor militaire operaties.⁸⁸

Naast het feit dat veel zwarte burgers, net zoals Boeren, in de concentratiekampen eindigden, was velen een nog slechter lot beschoren. De Boerengeneraals hadden, als reactie op de inzet van zwarte burgers door de Engelsen, besloten om iedere zwarte burger die in dienst was van het Engelse leger, zowel gewapend als ongewapend, dood te schieten.⁸⁹ De Boeren zagen de zwarten als honden en het doden van deze mensen zou nauwelijks als een misdaad worden beschouwd.⁹⁰ Op 28 augustus 1901 stuurde de Engelse kolonel Rwalinson een bericht aan Roberts waarin hij stelde dat:

'This war is fast degenerating into the same kind of dacoit hunt we used to have in Burmah. The Boer is becoming just as cold-blooded a ruffian as the dacoit was and his wholesale slaughter of Kaffirs...has I think forfeited his right to be considered a belligerent. I found the bodies of four Kaffir boys none of them over 12 years of age

⁸³ Laqueur, *Guerrilla*, 92.

⁸⁴ Ibidem 92.

⁸⁵ Pakenham, *The Boer War*, 573.

⁸⁶ P. Warwick, *Black People and the South African War 1899-1902* (Cambridge 1983) 22.

⁸⁷ Warwick, *Black People*, 25.

⁸⁸ Ibidem, 26.

⁸⁹ Ibidem, 24.

⁹⁰ Pakenham, *The Boer War*, 573.

*with their heads broken in by the Boers and left in the Kraal of their fathers. Strong measures will be required to stop this slaughter.*⁹¹

De Boeren en Engelsen beschuldigden elkaar van het actief inzetten van zwarte burgers tegen de vijand. In maart 1901 beschuldigde generaal De Wet opperbevelhebber Kitchener ervan dat hij zoveel zwarte soldaten in dienst had dat zij een grote meerderheid van zijn leger vormden.⁹² Boerenpresident Schalk Burger schreef zelfs een memorandum aan de Engelse premier Lord Salisbury waarin hij stelde dat de inzet van zwarte burgers bijzonder ongecivileerd en gevaarlijk was. De zwarte soldaten hadden volgens Burger geen enkel besef van het voeren van een beschaafde oorlog. Bovendien hadden er zich al meerdere incidenten voorgedaan waarbij deze burgers zonder aarzeling gevangenen doodden en weerloze vrouwen en kinderen gevangen namen. Kitchener ontkende deze beschuldigingen en stelde dat ze zwarte mensen alleen inzetten als arbeiders, politieagenten en verkenners. Daar kwam bij dat de Boeren op hun beurt ook gebruik zouden hebben gemaakt van zwarte burgers in de strijd volgens de Engelsen.⁹³ Ook hier wezen de Engelsen en Boeren elkaar beschuldigend aan als het ging om het voeren van een (on)beschaafde oorlog. Beide partijen rechtvaardigden hun eigen oorlogsmethodes en strategieën omdat de andere partij een nog onbeschaafdere oorlog zou voeren.

⁹¹ Pakenham, *The Boer War*, 534.

⁹² Warwick, *Black People*, 19.

⁹³ *Ibidem* 20.

V. De totale oorlog van de Engelsen

§1. Het verslaan van de Boeren

Roberts droeg op 29 november 1900 het leiderschap over aan Kitchener. Op dat moment was de oorlog verre van voorbij. Kitchener had weinig informatie over de aantallen Boeren waar hij tegen vocht. Wat hij wel wist was dat de guerrillastrijders niet succesvol konden zijn als ze het land niet konden gebruiken om zich te verstoppen en als ze de boerderijen niet konden gebruiken als inlichtingenbureau en voorraaddepot. Bovendien moest Kitchener de vrouwen van de guerrillastrijders uit het veld halen. Kitchener zag namelijk dat de Boerenvrouwen het verzet van de Boeren levend hielden.⁹⁴

Op 21 december 1900 vaardigde Kitchener een bevel uit om de mensen te verwijderen uit de gebieden waar de Boeren waren gesignaleerd. Als de mensen zich overgaven kwamen ze onder Engelse bescherming te staan en werd hun vee en bezit behouden. Kitchener wilde de Boeren belonen voor goed gedrag, maar het enige dat hij bereikte met deze maatregelen was dat de guerrillastrijders zich nu geen zorgen meer hoefden te maken over het welzijn van vrouw en kinderen en zonder zorgen door konden vechten.⁹⁵ Maar zowel de Boeren als de Engelsen waren niet van plan om op te geven, dus ging Kitchener over op hardere maatregelen.⁹⁶

Kitchener voerde drie maatregelen in, in een poging de oorlog snel ten einde te brengen. Ten eerste continueerde hij het beleid van verschroeide aarde dat Roberts was begonnen.⁹⁷ Roberts had tijdens zijn bewind ook al toestemming gegeven tot het verbranden van boerderijen, maar wel maar op kleine schaal.⁹⁸ Iedere boerderij was een potentiële basis voor Boerenstrijders, dus de tactiek van verschroeide aarde moest uit worden gebreid.⁹⁹ Ten tweede werd er een kampstelsel opgezet om de toestroom van Boerenvluchtelingen aan te kunnen. Nadat 30.000 boerderijen in vlammen op waren gegaan werden er 160.000 vrouwen en kinderen naar kampen gebracht.¹⁰⁰ Ten derde startte hij een strategie waarbij hij de Boeren voor zich uit wilde jagen en gevangen wilde zetten tegen de linies van blokhutten en prikkeldraad. Het platteland werd onderverdeeld in secties die allemaal af werden gezet met prikkeldraad en defensieve blokhutten. Boerderijen konden niet langer meer worden gebruikt

⁹⁴ Atwood, *Roberts and Kitchener*, 210.

⁹⁵ Ibidem 212.

⁹⁶ Ibidem 219.

⁹⁷ Pretorius, 'The Anglo-Boer War', 28.

⁹⁸ Atwood, *Roberts and Kitchener*, 219.

⁹⁹ Ibidem 220.

¹⁰⁰ Ibidem 222.

als basis, inlichtingenkantoor en voorraaddepot. Op die manier zouden de Boeren langzamerhand worden geëlimineerd. Al zou dit een langzame en lastige periode worden.¹⁰¹ De linies met blokhutten waren eind 1901 zo uitgebreid dat grote gebieden waren bezet. Er waren ongeveer 8.000 blokhutten gebouwd met bijna 6.000 kilometer prikkeldraad ertussen, waardoor er 80.000 vierkante kilometer bezet werd. Dit gebied werd bewaakt door 50.000 Engelse soldaten en 16.000 Afrikaanse hulptroepen.¹⁰² Deze laatste maatregel bleek echter niet zo succesvol als gehoopt en het aantal Boeren dat omkwam bij deze acties was insignificant.¹⁰³

Het beleid dat Kitchener voerde om het platteland vrij te maken van Boerenstrijders geeft een indicatie van de manier waarop zijn gedachten werkten. Hij zal niet de gevolgen hebben beseft voor de mensen die hun huizen moesten ontvluchten. Hij zag alleen dat deze methode de beste manier was om af te rekenen met de Boerencommando's. Kitchener heeft nooit de intentie gehad om de Boerenfamilies schade te berokkenen. Hij probeerde enkel de Boerenstrijders te verzwakken en te verlangzamen zodat de Engelse soldaten hen gevangen konden nemen en konden ontwapenen. Het is waarschijnlijk dat hij dit de meest humane manier vond om zijn doel te bereiken.¹⁰⁴

De guerrillaperiode van de oorlog kende geen duidelijk patroon. De Engelsen hadden vaak het idee dat ze de overhand hadden in de strijd om vervolgens toch weer een paar nederlagen te moeten ondergaan. Maar de Engelsen waren optimistisch.¹⁰⁵ Kitchener had wel het gevoel dat de oorlog overgegaan was van een serieuze strijd naar een potje schaken. Zo werden Engelse soldaten die gevangen waren genomen door Boeren ontdaan van hun kleding en daarna weer vrijgelaten. Het was een oorlog vol tegenstellingen. Aan de ene kant ontwikkelden beide partijen een zekere vorm van respect voor elkaar. Aan de andere kant beschuldigden de Boeren de Engelsen ervan dat ze hun vrouwen en kinderen slecht behandelden in de kampen. Tegelijkertijd waren de Boeren wel blij met het onderwijs dat aangeboden werd in de kampen. Kitchener vond de oorlog een frustrerende zaak. Hij verschilde vaak van mening met het 'War Office' over de hoeveelheid mannen en geld dat nodig was om de guerrillastrijders te verslaan. Verder hadden de Engelse soldaten geen echte

¹⁰¹ Warner, *Kitchener*, 124.

¹⁰² Atwood, *Roberts and Kitchener*, 245.

¹⁰³ Pretorius, 'The Anglo-Boer War', 29.

¹⁰⁴ E. Lee, *To the Bitter End. A Photographic History of the Boer War 1899-1902* (London 1985) 163.

¹⁰⁵ Atwood, *Roberts and Kitchener*, 245.

vechtersmentaliteit en kreeg Kitchener niet genoeg Boeren te pakken om de oorlog te beëindigen.¹⁰⁶

Toen vredesonderhandelingen in februari 1901 op niets uitliepen verscherpte Kitchener zijn beleid. Meningingen van Engelse soldaten verschilden sterk over deze praktijken. De ene soldaat werd misselijk van de aanblik van vrouwen en kinderen die geen dak meer boven het hoofd hadden, terwijl een andere soldaat getuige was geweest van de dood van een van zijn medesoldaten door een Boer die in een huis verstopt zat waar met de witte vlag werd gezwaaid. Waar de ene Engelsman het vreselijk vond om boerderijen in brand te moeten steken en vrouwen en kinderen naar concentratiekampen af te moeten voeren, zag een ander het als een noodzakelijke taak om de oorlog snel tot een goed einde te brengen.¹⁰⁷

§2. De concentratiekampen

In december 1901 stuurde Alfred Milner het volgende bericht naar Joseph Chamberlain: *'The black spot – the one very black spot – in the picture is the frightful mortality in the concentration camps. I entirely agree with you in the thinking that while a hundred explanations may be offered and a hundred excuses made, they do not really amount to an adequate defence.'*¹⁰⁸ De komst van concentratiekampen voor ontheemde Boeren was geen slecht idee, maar zou later een van de grootste schandalen van de oorlog op het gebied van mensenrechten worden.

De ontheemde vrouwen en kinderen wiens boerderijen waren verbrand moesten ergens gehuisvest worden. Kitchener besloot dat er kampen moesten komen voor deze mensen en voor de mensen die zich over hadden gegeven aan de Engelsen. Het was een ruw en onafgewerkt idee van Kitchener en hij had weinig tijd om het uit te werken. Er was geen tijd voor ingewikkelde voorbereidingen dus liet hij de details over aan majoor-generaal John Maxwell in Transvaal en kolonel Hamilton Goult Adams in Oranje Vrijstaat.¹⁰⁹ Dit beleid leidde tot de komst van kampen voor de vrouwen en kinderen van Boerensoldaten. In deze kampen kwamen vele duizenden onschuldige burgers om, zowel ouderen, vrouwen, kinderen, zwart en blank.¹¹⁰ De omstandigheden in de kampen waren zeer slecht. Het sterftcijfer lag zeer hoog door de onhygiënische condities van water en voedsel en de uitbraak van

¹⁰⁶ Warner, *Kitchener*, 127.

¹⁰⁷ Atwood, *Roberts and Kitchener*, 181.

¹⁰⁸ F. Pretorius (ed.), *Scorched Earth* (Cape Town 2001), achterzijde boek.

¹⁰⁹ Pakenham, *The Boer War*, 494.

¹¹⁰ F. Pretorius (ed.), *Scorched Earth* (Cape Town 2001), achterzijde boek.

besmettelijke ziektes. Verder hielden sommige gevangenen er slechte gewoontes op na door niet naar een ziekenhuis te gaan als ze ziek waren. Ook was er geen goede controle van de kampadministratie en waren een aantal kamplocaties slecht gekozen.¹¹¹ Er werd niet goed orde gehouden en de medische staf was inadequaat en inefficiënt.¹¹²

Kitchener was verantwoordelijk voor het gebrek aan organisatie in de kampen, maar had weinig interesse en tijd voor dit aspect van de oorlogsvoering. De opperbevelhebber was een militair in hart en nieren en hij hield zich weinig bezig met burgerzaken.¹¹³ Het doel van Kitchener was om de Boeren snel tot overgave te dwingen, maar hier slaagde hij niet in.¹¹⁴ De Boeren wisten dat hun vrouwen en kinderen veilig in een kamp gehuisvest waren. Hier zouden ze geen gevaar lopen en rustig kunnen wachten tot de oorlog voorbij was. Toen bleek dat de leefomstandigheden in de kampen zo erbarmelijk waren nam de vechtlust van de guerrillastrijders alleen nog maar verder toe.

§3. Het opmaken van de balans

Toch zouden de Boeren de oorlog niet winnen. De Engelsen waren met velen en voerden zodanig extreme maatregelen door in een poging de Boeren op hun knieën te dwingen dat deze geen kant meer op konden. Op 31 mei 1902 viel definitief het doek voor de Boeren. Het aantal slachtoffers dat deze oorlog had geëist was van desastreuze grootte. Aan Engelse zijde stierven er 22.000 Engelse soldaten op de velden van Zuid-Afrika.¹¹⁵ Aan Boerenzijde stierven 7.000 Boeren.¹¹⁶ In de 34 concentratiekampen zijn in totaal bijna 28.000 vrouwen en kinderen om het leven gekomen waarvan er 22.000 onder de leeftijd van 16 jaar waren. In de 60 kampen voor zwarte burgers kwamen tenminste 14.000 mensen om.¹¹⁷

Generaal Hertzog verklaarde tijdens de vredesonderhandelingen in Vereeniging dat hij niet geloofde dat er ooit een oorlog was gevoerd waarbij een volk zoveel had geleden als het Boerenvolk gedurende de Tweede Anglo-Boerenoorlog in Zuid-Afrika. Ook aan Engelse zijde was er veel ongeloof over de grote hoeveelheid slachtoffers die de oorlog had gemaakt. Winston Churchill liet in een briefwisseling aan Milner weten dat de oorlog op barbaarse wijze was gevoerd. Nog vele jaren na de oorlog zou er veel kritiek zijn op het beleid dat de

¹¹¹ Pretorius, 'The Fate', 45.

¹¹² Ibidem, 46.

¹¹³ Ibidem, 49.

¹¹⁴ F. Pretorius (ed.), *Scorched Earth* (Cape Town 2001), achterzijde boek.

¹¹⁵ Nasson, *The War for South Africa*, 306.

¹¹⁶ Ibidem 308.

¹¹⁷ F. Pretorius (ed.), *Scorched Earth* (Cape Town 2001), achterzijde boek.

Engelse opperbevelhebbers hebben gevoerd. De concentratiekampen en het verbranden van huizen was het toonbeeld van een onbeschaafde oorlog en een gruwelijke manier om een conflict naar de eigen hand te zetten.¹¹⁸

¹¹⁸ Spies, *Methods of Barbarism?*, 295.

VI. Conclusie

In dit onderzoek is geprobeerd een antwoord te vinden op de vraag waarom de Tweede Anglo-Boerenoorlog in Zuid-Afrika in veel geschiedschrijvingen beschreven wordt als zowel *'The last of the gentlemen's wars'* en een *'total war'*. De oorlog bezat eigenschappen van beide vormen van oorlogsvoering. In Engeland hadden de invloeden van het Victoriaanse en Edwardiaanse tijdperk ervoor gezorgd dat de Engelse soldaten het voeren van een oorlog beschouwden als het spelen van een sport. Er werden bepaalde regels en wetten gehanteerd door twee beschaafde partijen die op eerlijke wijze de strijd met elkaar aangingen. Deze ideeën over de wijze waarop een oorlog gevoerd diende te worden waren ook terug te vinden in de Vredesconferentie van Den Haag die vlak voor de oorlog plaatsvond. Ook de Boerengemeenschap bezat de wil om het conflict met de Engelsen te beslechten op een beschaafde wijze.

De eerste fase van de oorlog werd dan ook op conventionele manier uitgevochten op het Zuid-Afrikaanse slagveld. Maar er kwam al snel een kink in de kabel. Zowel de Engelse generaals als de Boerenleiders verkondigden een beschaafde oorlog te voeren, maar in de praktijk liep dat anders. Beide partijen bleken de normen en waarden van beschaafde oorlogsvoering te schenden in een poging de vijand een flinke klap toe te dienen. Zo vielen de Boeren huizen van Engelse burgers binnen en lieten de Engelse generaals boerderijen van Boerengezinnen in brand steken. De Boeren en Engelsen beschuldigden elkaar vervolgens van het voeren van een barbaarse oorlog. Beide kampen voerden tegenacties uit om de vijand een lesje te leren. Van zichzelf vonden de Boeren en Engelsen niet dat ze onbeschaafd waren, de tegenpartij was namelijk barbaarser.

In de overgangsfase van de oorlog was er veel contact tussen de Boerenleiders en Engelse generaals over het gebruik van (on)beschaafde oorlogstactieken. Beschuldigingen, ontkenningen, proclamaties en tegenreacties vlogen over en weer en de sfeer tussen de oorlogvoerende partijen werd steeds grimmiger. Toen de conventionele oorlog werd verloren door de Boeren gingen zij in een laatste poging over op het gebruik van guerrillatactieken. Het was de enige redding voor de Boeren in een strijd die ze anders definitief zouden hebben verloren. De Engelsen beschouwden deze laatste poging van de Boeren als het toppunt van ongeciviliseerdheid en voerden extreme maatregelen door om de guerrilla van de Boeren in de kiem te smoren.

Vanaf dat moment was het hek van de dam en was de onbeschaafde guerrillafase van de oorlog begonnen. Als reactie op de verrassingsaanvallen van de Boeren gingen de Engelse soldaten over op het verbranden en vernielen van bezittingen, voorraden, boerderijen en vee van Boerengezinnen. De ontheemde vrouwen en kinderen werden ondergebracht in concentratiekampen waar de leefomstandigheden erbarmelijk waren. Maar de Boeren waren niet geheel onschuldig in deze strijd. Naast de aanvallen op Engelse doelen slachtten zij op grote schaal de zwarte burgers, gewapend en ongewapend, af die zich achter de zaak van de Engelsen hadden geschaard.

Er zijn in de loop van de oorlog twee duidelijke transitie's zichtbaar. Ten eerste was er een onmiskenbare overgang zichtbaar van een beschaafde oorlog die uitgevochten werd op het veld naar een totale oorlog waarbij de burgerbevolking actief en passief betrokken raakte bij het conflict. Ten tweede was er een kentering te zien in het ethische karakter van de oorlog. In de conventionele fase van de oorlog probeerden beide partijen zoveel mogelijk de gedragsregels en wetten van een beschaafde oorlog na te streven, maar naarmate de strijd grimmiger werd, en de beschuldigingen over en weer harder van aard, verdween bij zowel de Boeren als de Engelsen de behoefte om volgens de wetten van de Vredesconferentie te handelen. Alle middelen werden geoorloofd om de oorlog zo snel mogelijk te winnen. De vijand was altijd onbeschaafder en diende dan ook de mond gesnoerd te worden.

Er was inderdaad sprake van de laatste adem van een beschaafde oorlog. Deze vorm van oorlogsvoering zou na de Boerenoorlog niet meer terug komen. Het tijdperk van moderne en totale oorlogen was voorgoed aangebroken. De Boerenoorlog vormde het breekpunt tussen twee werelden die onvereenigbaar met elkaar zijn. Het is dan ook logisch dat geschiedschrijvingen het tweeledige karakter van de oorlog aanduiden, maar de Boerenoorlog heeft maar zo kort een beschaafd karakter gehad dat er niet gesproken kan worden van een ware *'last of the gentlemen's wars'*. De intentie was er bij zowel de Engelsen als de Boeren om deze oorlog zo beschaafd en geciviliseerd mogelijk te laten verlopen, maar het conflict kreeg een zodanig beschamende en barbaarse wending voor de burgerbevolking dat het veel meer een totale oorlog is geweest. Het had zeker niet alle kenmerken van een totale oorlog, maar beschaafd was de strijd in ieder geval niet. Het geloof dat veel Engelsen en Boeren hadden in het voeren van een beschaafde oorlog zal er wel zijn geweest. Er is genoeg bewijs waaruit blijkt dat zelfs in de guerrillafase van de oorlog beide partijen met respect met elkaar omgingen. Maar het gaat hierbij om incidenten. Het algemene karakter van de Boerenoorlog kan niet als beschaafd worden gezien.

Tot op de dag van vandaag zijn er genoeg signalen vanuit de internationale politiek waaruit deze conclusie ook blijkt. Op 11 oktober 1999 werd in Zuid-Afrika de Tweede Anglo-Boerenoorlog herdacht. Hierbij aanwezig was ook de Hertog van Kent. Hij sprak tijdens zijn bezoek aan de begraafplaatsen van Boerensoldaten en zwarte soldaten de beroemde woorden: *“Let us all agree on one thing: never again war in South Africa; never again the rightly criticised policies of (British commander Lord Horatio) Kitchener and never again the dreadful abuses caused by the camps.”*¹¹⁹ Ondanks dat de Boerenoorlog in sommige opzichten wel gezien kan worden als een beschaafde oorlog is en zal dat nooit het karakter van de oorlog zijn die mensen onthouden. De vele begraafplaatsen vol overleden blanke en zwarte soldaten vormen hier het levende bewijs van.

¹¹⁹ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/469711.stm>, geraadpleegd op 17-06-2012.

Literatuurlijst

- Atwood, R., *Roberts and Kitchener in South Africa 1900-1902* (Yorkshire 2011).
- Beckett, I.F.W., *Encyclopedia of Guerrilla Warfare* (California 1999).
- Bell, D.A., *The First Total War. Napoleon's Europe and the Birth of Modern Warfare* (London 2007).
- Fairbairn, G., *Revolutionary Guerrilla Warfare. The Countryside Version* (Middlesex 1974).
- Fuller, J.F.C., *The Last of the Gentlemen's Wars. A Subaltern's Journal of the War in South Africa 1899-1902* (London 1937).
- Goebel, S., *The Great War and Medieval Memory. War, remembrance and Medievalism in Britain and Germany 1914-1940* (New York 2007).
- Howard, M., *Clausewitz: A Very Short Introduction* (Oxford 2002).
- Laqueur, W., *Guerrilla. A Historical and Critical Study* (Boston 1976).
- Lee, E., *To the Bitter End. A Photographic History of the Boer War 1899-1902* (London 1985).
- Leyds, W.J., *Correspondentie 1900-1902. Vierde Verzameling* ('s Gravenhage 1934).
- Nasson, B., *The War for South Africa* (Cape Town 2010).
- Nasson, B., 'Waging Total War in South Africa: Some Centenary Writings on the Anglo-Boer War, 1899-1902', *The Journal of Military History* 3 (2002) 813-828.
- Pakenham, T., *The Boer War* (London 1993).
- Ploeger, J., *Die Lotgevalle van die Burgerlike Bevolking Gedurende die Anglo-Boereoorlog, 1899-1902 ; Dl. I – Dl. V* (Pretoria 1990).
- Pretorius, F. (ed.), *Scorched Earth* (Cape Town 2001).
- Reitz, D., *Commando: A Boer Journal of the Boer War* (London 1948).
- Spies, S.B., *Methods of Barbarism? Roberts and Kitchener and Civilians in the Boer Republics January 1900-May 1902* (Cape Town 1977).
- Warner, P., *Kitchener. The Man Behind the Legend* (London 1985).
- Warwick, P., *Black People and the South African War 1899-1902* (Cambridge 1983).
- Winter, J., G. Parker and M.R. Habeck (ed.), *The Great War and the Twentieth Century* (Yale 2000).

http://avalon.law.yale.edu/19th_century/hague02.asp, geraadpleegd op 17-06-2012.

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/469711.stm>, geraadpleegd op 17-06-2012.

http://www.pca-cpa.org/showpage.asp?pag_id=1027, geraadpleegd op 17-06-2012.